

1. GAIA. EKONOMIAREN IKUSPEGI OROKORRA

1.1. Ekonomiarako sarrera gisa

1.1.1. Zer da ekonomia?

Ekonomia gure bizitzari loturik dagoen jarduera da; ez da urrutiko gauza: lanera joatean, dirua aurreztea edo gastatzea erabakitzean edo zer erosi aukeratzean, ekonomiari loturiko jarduerak egiten ditugu. Ekonomia, oro har, arduratzen da gizakien beharrianak asetzeko bai pertsonak bai gizarteak gauzatzen dituzten ekintzez. Hau da, beharrian materialak (jatea, etxebizitza izatea) eta ez-materialak (aisia, hezkuntza eta abar) asetzeko, gizakiok era batera edo bestera antolatu behar dugu: ondasunak eta zerbitzuak ekoizti eta horiek banatu behar ditugu. Ekonomia arduratzen da, hain zuzen, gizartean dauden baliabideak antolatzeaz ondasunak eta zerbitzuak ekoizteko horien banaketaren bitartez gizakion beharrianak asetzeko.

Oinarri horiek ekonomiaren definizioa emateko balio dute, nahiz eta definitzea erraza ez izan. Ekonomia XVII. mendetik hartu da zientziazat, eta, harrezkero, askok jardun dute jakintza hori zehazten, bakoitzak bere ikuspegitik¹. Nolanahi ere, gure lanaren oinarriak zehazten hasteko, definizio orokor bat onartuko dugu, horretan behin eta berriro errepikatuko diren hainbat elementu baitaude:

Ekonomia gizarte-zientzia bat da, non banakoak eta gizarteak dituzten baliabide urriak ondasun eta zerbitzuak ekoizteko erabiltzen dituzte, produktu horien truke eta banaketaren bidez beren beharrianak ahalik eta ondoen asetzeko.

¹ Beti “*existitu da*” ekonomia nahiz eta zientziazat edo jakintziazat ez hartu, gizakiek beti antolatu behar izan baitute beren burua beren beharrianak asetzeko. Terminoa grekotik dator, *oikonomos* hitzetik, eta etxearen administrazioa adierazten zuen. Zientziazat, XVII. mendean hartzen hasi zen, eta, hasiera horretan, aberastasunaren zientziazat edo, beste era batera esanda, aberastasuna lortzen irakasten zuen zientziazat jotzen zen. Antzera aurkeztu zuen Adam Smith-ek ere 1776an argitaratutako *Nature and causes of Wealth Nations* liburuan; Estatuak aberastasuna lortzeko nola antolatzen ziren aztertu zuen hark. Ordutik hona, hainbat definizio egon dira. K. Marx-ek, esate baterako, *ekoizpen-harreman sozialak aztertzen dituen zientzia* gisa deskribatu zuen XIX. mendean; XX. mendean, L. Robins-ek adierazi zuen ekonomia dela *hainbat erabilera dituzten baliabide urrien eta helburuen arteko erlazioa aztertzen duen zientzia*.

Definizio horretan, zenbait gauza azpimarragarri daude. Alde batetik, ekonomia *gizarte-zientzia* dela zehazten du. Gizakiek hainbat erabaki hartu behar dituztenean nolako portaera duten aztertzen du ekonomiak eta, beraz, gizakien arteko harremanez ari da. Hau da, ekonomiak azken finean aztertzen du pertsonen eta gizarteak dituzten baliabideak nola antolatu beharizanak asetzeko. Ildo horretatik, gizartearen funtzionamenduari du zerikusia; gizarte-zientzia bat da; zientzia zehatz eta naturaletan ez bezala, ekonomian ezin dugu laborategian esperimendu zientifiko bat prestatu hipotesi bat kontrastatzeko. Horrek ez du esan nahi metodo edo teknikarik ez dagoenik; ekonomiak bere tresnak ditu (ekonomiaren teoria, estatistika, ekonometria, eta abar), portaera ekonomikoa ulertzen laguntzen dutenak. Are gehiago, gizarte-zientzia izanik, errealitate ekonomikoa aztertzean, gizartea baldintzatzen duten hainbat faktore hartu behar dugu kontuan: testuinguru sozial eta politikoa, gizartearen antolakuntza, kultura, arauak eta instituzioak eta abar. Azken finean, gizarte bakoitzak bere berezitasunak ditu eta, beraz, arazo ekonomikoei aurre egiteko hainbat bide sor ditzake.

Horri lotuta azpimarratu behar dugu ekonomiaren eginkizuna ez dela bakarrik gizartearen eta gizabanakoen portaera ekonomikoa ikertzea, gizartean sortzen diren arazo ekonomikoei irtenbidea bilatzea baizik. Errealitatea aztertzeke eta gauzak aldatzeko tresnak proposatzen ditu, gizabanakoaren eta gizartearen bizi maila hobetzeko. Hau da, *testuingurua eraldatzea ere helburuetako bat da*. Gainera, testuingurua nola aldatu hainbat ikuspuntutatik har daiteke, eta, beti, hainbat aukeraren artean erabaki beharra dago. Definizioan aipatu bezala, ekonomian aztertzen dugu nola antolatu urriak diren baliabideak mugagabeak diren beharizanak asetzeko. Horrenbestez, gauza asko daude erabakitzeko: zer ondasun eta zerbitzu ekoitziko dugu? nork ekoitziko du gauza bat, nork bestea? nola banatuko dugu ekoitzitakoa?, eta abar. Beraz, ekonomiak, gizarteak dituen aukera guztiak aztertzen dituzenez, oinarri politikoa ere badu; ekonomia politikoa da.

Bestetik, ekonomia *arazo ekonomikoak* aztertzen eta konpontzen saiatzen da. Baina zer da arazo ekonomikoa? Arazo ekonomikoa lotuta dago, hainbat aukera aztertzearekin eta horien artean aukeratu beharrek; uneoro aukeratu behar dugu: aisia izan edo lanera joan, dirua aurreztu edo gauzak erosi, gure dirua ondasun honetan gastatu edo beste horretan. Ildo horretatik, ekonomia *hautaketaren zientzia* dela esaten da.

1.1.2. Ekonomiaren gakoa: urritasuna eta hautaketaren beharra

Arazo ekonomiko nagusia *eskasia* edo *urritasuna* da. Definizioan aipatu dugun bezala, ekonomiak aztertzen du gizabanakoek eta gizarteak dituzten baliabideen bitartez beharrizanak nola ase. Baina, gure baliabideak mugatuak badira ere, beharrizanak mugagabeak dira. Gizakien beharrizan eta nahiak azkengabeak dira, batzuk asetzen ditugun heinean berriak sortzen direlako: jatekorik ez dugunean, janaria nahi izango dugu, baina, hura lortzen dugunean, jantzia behar izango dugu; gero, etxebizitza; gero, hezkuntza; gero aisia, gero... eta, horrela, *ad infinitum*. Baliabideak, ordea, mugatuak dira: ekoizteko behar dugun lur- eta natura-baliabideak mugadunak dira; gauza bat ekoiztea erabakitzen badugu, beste bat ezingo dugu ekoitzi. Urritasuna da arazo ekonomiko nagusia: nola antolatu mugatuak (urriak) diren baliabideak, mugagabeak diren beharrizanak betetzeko. Horregatik, ekonomia *eskasiaren zientzia* dela ere esaten da, eskasiarik ez balego arazo ekonomikorik ez legokeelako.

Eskasia, beraz, baliabide mugatuak eta beharrizan mugagabeak izateak dakarren arazoa da. Hitz horrek ez du txirotasuna edo pobrezia adierazten, baliabide mugatuen eta beharrizan mugagabeen arteko gatazka baizik. Izan ere, ekonomia guztietan, agertu egiten da: janaria, etxea edo jantzia izango dira ia ezer ez duen gizartearen beharrizanak; gizarteak beharrizan horiek asetzen dituen neurrian, beste batzuk agertuko dira (aisialdia edo luxuzko produktuak, kasurako).

Beraz, nahiz eta baliabide asko izan, beti agertuko da eskasiaren arazoa, aukeratu behar izango dugulako ditugun baliabide urriak nola antolatu: *zer* ekoitzi (zein ondasun? zein zerbitzu?), *nola* ekoitzi (zenbat langile erabili? zenbat makina? ze teknologia? nola antolatuko dugu produkzioa?) eta *norentzat* ekoitzi (zer beharrizan asetzeko? noren beharrizanak asetzeko?). Horregatik, hautatzeko metodo eta irizpide batzuk beharrezkoak dira. Askotan, lehentasunak hartzen dira irizpidetzat; hau da, lehentasunen arabera erabakitzen da zer, nola eta norentzat ekoitzi. Irizpidea hori bada, eskuarki, premia-premiako beharrizanak aseko genituzke (janaria, jantzia, etxebizitza, hezkuntza), eta gero, besteak (irakurtzea, telebista ikustea, oporretan joatea eta abar). Hala ere, gizarte eta banakako bakoitza ezberdina da; horregatik, aukera berdinak

izanda ere, erreakzio berezia izango du bakoitzak, eta, horregatik, hautatu beharra dago beti.

Azkeneko oharra: baliabideak eraginkortasunik handienaz erabiltzera behartzen gaitu eskasiak. Baliabideak urriak direnez, ondo erabili behar ditugu, horietatik ahalik eta etekinik handiena ateratzeko. Beraz, *eraginkortasuna* da ekonomia-eragileak eta ekonomia osoa gidatzen dituen printzipioa.

1.1.3. Produkzio-faktoreak eta ekonomika-prozesua

Beraz, ekonomiak, oro har, gizakien beharrianak betetzeko giza antolakuntza aztertzen du. Gure beharrian horiek (janaria, jantzia, etxebizitza edo zerbitzu turistikoak esaterako) ondasunen eta zerbitzuen bitartez asetzen ditugu, eta horiek hainbat baliabideren eraldaketatik datoz. Ondasunak eta zerbitzuak ekoizteko produkzio-faktoreak erabiltzen dira. Oro har, produkzio-faktoreak hiru direla onartzen da: lurra edo natura-baliabideak, lana edo langileen ahalmena eta kapitala edo tresneria; izan ere, edozein ondasun edo zerbitzu lortzeko beharrezko den edozein baliabide hiruretako batean sar daiteke. Baliabide horiek mugatuak direnez, eraginkortasunez erabili beharko ditugu; hortik dator *eraginkortasunaren* garrantzia.

Produkzio-faktoreak

- **Lurra.** Produkzio-prozesuetan erabiltzen diren natura-ondasunak dira. Hau da, lurzoruaz gain, beste natura-baliabide batzuk ere kontuan hartzen ditugu: ura, mineralak eta abar. Besteek ez bezala, produkzio-faktore hori erabiltzerakoan, oraindik ez zaio inolako eraldaketarik egin.
- **Lana.** Gizabanakoek produkzio-jardueretara bideratzen dituzten denbora eta ahalmen intelektuala da. Beraz, lan-ahalmen fisikoa eta gaitasun intelektuala da; azken horrek, zenbat eta gehiago garatu, orduan eta errendimendu handiagoa du.

Gaitasun intelektuala lan-ahalmen fisikotik bereizteko, askotan, *giza kapital* hitza erabiltzen da. **Giza kapitala** langileen hezkuntza eta trebakuntza da, eta ondasunak eta zerbitzuak ekoiztean eraginkorrak izatea du helburu. Hau da,

gizakien ezagutza eta prestakuntza mailari erreferentzia egiten dio, eta ez ahalmen fisikoari.

- **Kapitala.** Beste ondasun eta zerbitzuak ekoizteko balio duten ondasunak dira: tresneria, eraikuntzak, errepideak eta abar. Beraz, kontuan izan produkzio-faktoreekin ari garenean kapitala aipatzean ondasun fisikoez ari garela (makineriaz, oro har), eta ez finantzari edo bonoei buruz, nahiz eta beste testuinguru batean finantza-kapitalari kapital deitu.

Kapitala beste ondasunak ekoizteko behar dugun tresneria da eta, beraz, ez ditugu horrekin gure beharrianak zuzenean asetzen, horretatik lortutako beste ondasun edo zerbitzuekin baizik. Horregatik, neurri batean, kapitalaren eta kontsumo-ondasunen artean, kontrako erlazioa dago. Gizarteak dituen baliabideen zati handi bat kapital-ondasunak ekoizteko baliatzen badu, oraingo kontsumo-aukerak murriztu egingo dira, baliabide gutxiago dagoelako gaur kontsumitzeko. Baina, era berean, biharko kontsumo-aukerak gehiago izango dira, etorkizunean produktuak egiteko ahalmena handiagoa izango baita, tresneria gehiago dugulako ondasun eta zerbitzu berriak ekoizteko. Kontrako kasuan, ditugun baliabideak kontsumo-ondasunak ekoizteko baliatzen baditugu, gaurko kontsumoa handiagoa izango da, baina, etorkizunean, gure produkzio-ahalmena ez da hain handia izango, eta etorkizuneko kontsumo-aukerak murriztuko dira.

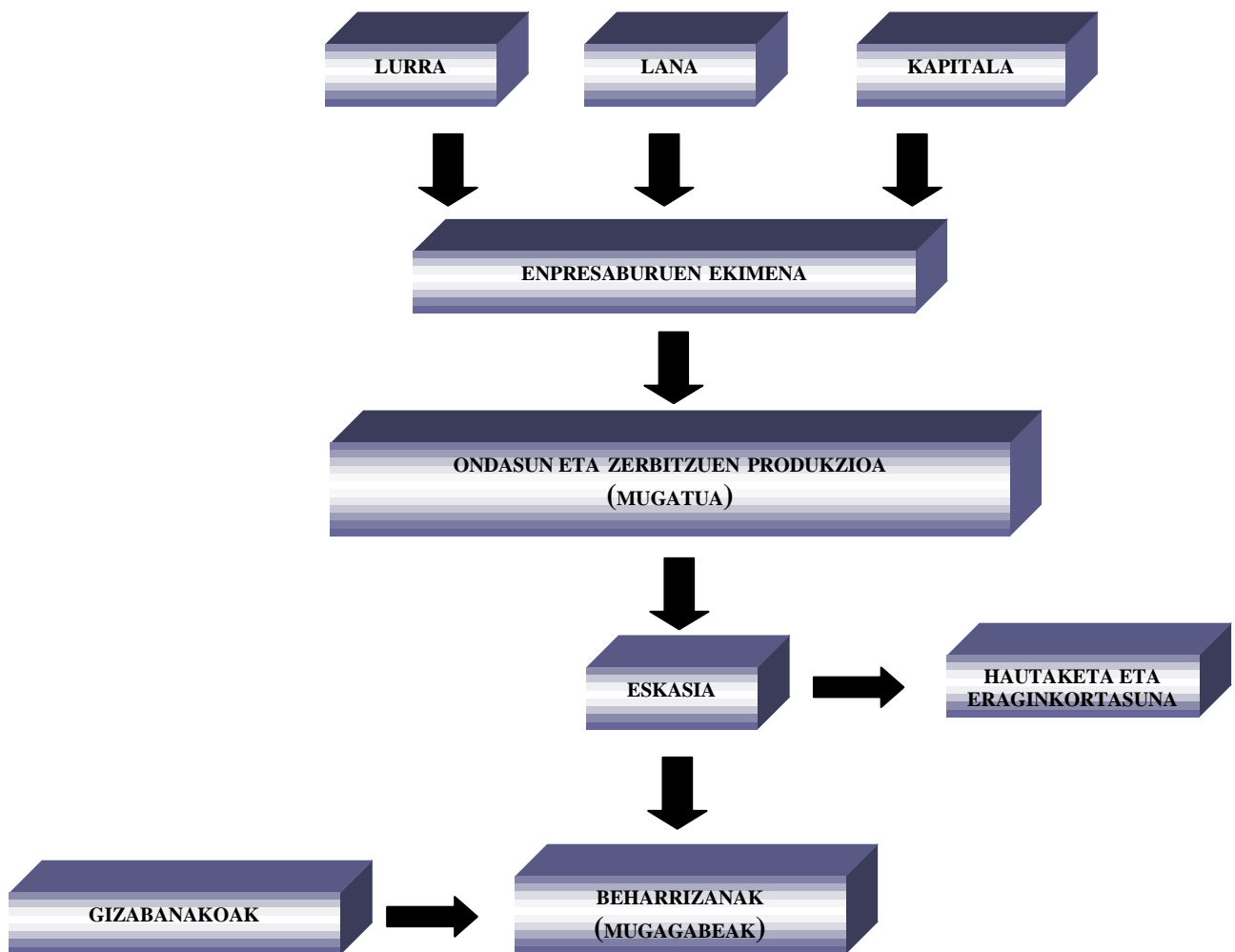
Hiru produkzio-faktore horietaz gain, askotan, beste bat aipatzen da, horiek antolatzeko beharrezkoa baita, **enpresaburu-ekimena**, hain zuzen. Ondasunak eta zerbitzuak ekoizteko, lur-, lan- eta kapital-ondasunak antolatu eta eraginkortasunez erabili behar dira. Baliabideak antolatzeko gaitasun horri enpresaburu-ekimen deritzogu, enpresaburua baita produkzioa antolatu, erabakiak hartu, arriskua onartu eta produkzio-prozesuan berrikuntzak sartzen dituena.

Ekonomia-prozesua

Orain arte esandako guztia era eskematiko batean laburbil daiteke. Honako hau da ekonomia-prozesuaren funtsa: nola antolatu baliabide urri horiek ondasun eta zerbitzuak ekoizteko, horien banaketaren bitartez mugagabeak diren beharrianak ahalik

eta ondoen asetzeko (1.1 grafikoa). Ondasunak eta zerbitzuak ekoizteko produkzio-faktoreak ditugu, lurra, lana eta kapitala, eta, horiek antolatzeko, beharrezkoa da enpresaburuen ekimena. Produkzio-faktoreak eraldatuz, ondasunak eta zerbitzuak lortzen dira, gizakion beharrianak asetzeko balio dutenak. Baina, ondasunak mugatuak diren arren, beharrianak mugagabeak dira. Horregatik, beti egongo da urritasunaren arazoa. Horrek hautatzera behartzen gaitu: nola antolatu baliabide horiek eta zer beharrian asetzeko; aldi berean, baliabideok modu eraginkorrean erabili behar dira.

1.1. grafikoa. Ekonomia-prozesua

1.1.4. Ekonomia-zientzia sailkatzea

Ekonomia, beste edozein zientzia bezala, hainbat erataraz sailka daiteke. Alde batetik, aztertzen den esparruaren arabera, mikroekonomia eta makroekonomia ditugu;

lehenengoak eragile ekonomikoek merkatuan duten portaera aztertzen du, eta makroekonomiak, berriz, ekonomiaren ikuspegi orokorra ematen du. Baina asmoen irizpidea ere erabil daiteke sailkatzeko, eta, horren arabera, ekonomia positiboa eta normatiboa ditugu; ekonomia positiboaren asmoa errealitatea nolakoa den azaltzea da, eta normatiboak, berriz, errealitatea interpretatzea eta eraldatzea du helburu.

Aztertzen dugun esparruaren arabera: mikroekonomia eta makroekonomia

Edukia kontuan hartuz, ekonomia-zientzia bitan banatzen da: mikroekonomia eta makroekonomia.

Mikroekonomian, eragile ekonomikoen portaera aztertzen da. Eragile ekonomiko nagusiak kontsumitzaileak (familia edo etxeko ekonomiak ere baderitze), enpresak eta sektore publikoa dira. Mikroekonomiak eragile ekonomiko horien nahiak eta jokabidea banaka aztertzen ditu, baita nahi horiek koordinatzeko mekanismoa ere, *merkatua*. Merkatua kontsumitzaileen eta enpresen nahiak bateratzen dituen tresna da. Merkatuak islatzen du ondasun baten prezio maila bakoitzeko kontsumitzaileek zer ondasun kantitate eskatzen duten eta enpresek zer ondasun kantitate eskaini.

Makroekonomian, ekonomia oso-osorik aztertzen da. Hau da, ez du ondasun edo zerbitzu baten merkatua banaka aztertzen, ekonomiaren funtzionamendu orokorra baizik. Hainbat merkatutan gertatutakoa batzen du: orotara zenbat ekoitzi den aztertu, kontsumitutakoa neurtu, inbertsio osoa ikertu, horrek guztiak lan-merkatuan izan duen eragina ulertu... Makroekonomiak, hori kontuan hartuz, ekonomia-joeraren ikuspegi orokorra ematen du. Horretarako, aldagai gutxi erabiltzen dira: nazio-produktua, inflazioa, barne-produktu gordina, truke-tasa, langabezia-tasa,...

Ikasketen asmoen arabera: ekonomia positiboa eta normatiboa

Ekonomia positiboa hipotesi objektiboetan oinarritzen da, eta ekonomiaren funtzionamendua azaltzea da haren helburua. Hau da, ez du iritzi edo balioespen subjektiborik onartzen; aitzitik, ekonomian gertatutakoa deskribatzen du. Beste era batean esanda, ekonomia positiboak modu objektibo edo zientifikoan azaldu nahi du

ekonomiak nola funtzionatzen duen. Ildo horretatik, *izan daitekeenaz* edo *izan denaz* arduratzen da.

Normatiboak, berriz, ekonomiaren funtzionamendua ekonomisten iritziak kontuan izanik azaltzen du. Proposizio positiboekin konparatuz, proposizio normatiboak subjektiboak dira, eta, beraz, ez dute egiazko edo gezurrezko baliorik, irizpide etiko, ideologiko edo politikoetan oinarrituta daudelako. Alegia, ekiteko aginduak ematen ditu; balio pertsonaletan oinarrituta dago. Hau da, ekonomiak *izan beharko lukeenaz* arduratzen da.

1.2 grafikoa. Ekonomia-zientzia sailkatzea

Ekonomia-esparruarenarabera:

- Mikroekonomia
- Makroekonomia

Ikerketakegitendirenasmoenarabera

- Ekonomia positiboa
 - Abstraktua: Ekonomiaren teoria
 - Zehatza:
 - Iragana: Ekonomiaren historia
 - Gaur egunekoa: Ekonomiaren egitura
- Ekonomia normatiboa
 - Ekonomia politikoa
 - Ekonometria

1.1.5. Ekonomia-jarduera: eragileak eta ondasunak

Ekonomia-prozesuan, gizartea antolatu beharra dago, eta gizartea osatzen duen “talde” bakoitzak rol bat izan behar du. Ekonomiako terminologian, gizarte-“talde” horiek ekonomia-eragileak dira. Lau eragile daude: kontsumitzaileak, enpresak, Estatu edo sektore publikoa eta, azkenik, atzerri-sektorea. Eragileak merkatuan koordinatzen dira, eta horrek haien artean nolabaiteko mendekotasuna dakar, batak bestea behar baitu. Bestetik, ekoizpen-prozesuan lortzen diren ondasun eta zerbitzuak hainbat erataria sailkatu ditzakegu, asetzen dituzten beharizanen arabera edo haien izaeraren eta erabileraren arabera. Hori guztia aztertuko dugu hurrengo atalean.

1.1.5.1. Ekonomia-eragileak

Ekonomia osatzen duten kolektibo edo taldeei ekonomia-eragile deritze. Merkatu-ekonomia batean, lau eragile daude: kontsumitzaileek (askotan, etxeke ekonomiak ere baderitze) ondasunen eta zerbitzuen eskaria osatzen dute; enpresek ondasunak eta zerbitzuak ekoizten dituzte eta produktuen eskaintza osatzen; Estatu edo sektore publikoa, gizartearentzat garrantzitsuak diren ondasun eta zerbitzuak ematen dituzte, bestela inork behar bezala emango ez lituzkeelako eta, gainera, ekonomia-prozesuan sortzen diren arazoak saihesten eta konpontzen dituzte; azkenik, atzerri-sektorea ere badago, hau da, gure gizartetik at dauden beste ekonomia-eragile guztiak.

Sailkapena

Kontsumitzaileak edo “etxeke ekonomiak”² kontsumo-erabakiak hartzen dituztenak dira; hala nola, norbanakoak, familiak, elkarteak eta abar. Horiek ondasunen eta zerbitzuen eskaria osatzen dute. Bi berezitasun dituzte. Alde batetik, suposatzen da kontsumitzaileen helburua ahalik eta baliagarritasun handiena lortzea dela³. Hau da, saiatzen dira beren jokabidearen bidez ondasunen eta zerbitzuen kontsumotik ahalik eta asetasunik handiena lortzen. Beraz, ondasun batek besteak baino baliagarritasun handiagoa ematen badu, aldeaz aurretik pentsatuko dugu kontsumitzaileek beti hori nahiago izango dutela, kontsumitzaileen jarreran bestelako irizpiderik kontuan hartu gabe.

Kontsumitzaileen nahiak funtzio batean batu daitezke, eskari-funtzioan. Funtzio horrek adierazten du zenbat erosiko luketen kontsumitzaileek ondasun baten prezio maila jakin baterako. Oro har, edozein kontsumitzailearen jokaera honako hau izango da:

- *Ondasunaren prezioa altua denean, kontsumitzaileak gutxi erosiko du.*
- *Ondasunaren prezioa baxua denean, kontsumitzaileak asko erosiko du.*

² Erdaraz *economías domésticas*.

³ Erdaraz *maximización de utilidad*.

Esan dugunez, honako hau da kontsumitzaileen jokabidea gidatzen duen printzipio nagusia: kontsumo-ekintzetatik lortzen duten baliagarritasuna ahalik eta handiena izatea. Pentsa dezakegu beti ahalik eta baliagarritasunik handiena lortzea jarrera normalena dela, eta, kasu gehienetan, hala izango da (zergatik nahi izan baliagarritasun txikiagoa ematen duen ondasuna?). Baina, bestetik, egia da gure bizitzako egoera guztietan ez dugula bakarrik irizpide hori aintzat hartzen. Demagun, adibidez, ezagun bati ondasun bat erosten diogula, nahiz eta garestiagoa izan eta baliagarritasun txikiagoa eman, saltzailea laguna delako edo harengan konfiantza dugulako; edo, beste printzipio batzuk erabiltzen ditugula gure kontsumo-ohituretan (ingurumenarekiko errespetua, adibidez), nahiz eta horrek gure baliagarritasuna murriztu (behintzat, unekoa). Ildo horretatik, jokabide horiek ez ditugu kontuan hartuko, guretzat arrazoibide ekonomikotik at baitaude (baina, errealitatean, hain arruntak izaki!)

Beste berezitasun bat suposatuko dugu: produkzio-faktoreak kontsumitzaileenak direla, hau da, kontsumitzaileak lurraren, lanaren eta kapitalaren jabe direla. Lurra, sarritan, pertsonen esku dago. Lanaren kasuan, argi dago, lan-ahalmena beti kontsumitzaileen esku baitago, eta langileek beren ahalmena enpresei ematen diete soldata baten truke. Azkenik, nahiz eta kapitalaren parterik handiena enpresarena izan (makinak enpresarenak dira), enpresak, azken batean, kontsumitzaileenak dira, horiek baitira akzioen jabe.

Enpresak ekonomia-eragileetako batzuk dira, produkzio-faktoreak erabiliz produktu edo zerbitzuak ekoitzi eta beste enpresa batzuei, kontsumitzaileei edo erakunde publikoei saltzen dizkietenak. Sarritan, enpresa multzoa adierazteko, sektore pribatua ere erabiltzen da. Enpresek merkaturatutakoa funtzio baten inguruan batzen da, eskaintza-funtzioa: horrek adierazten du ondasun baten prezio maila bakoitzerako enpresek zenbat ondasun eskainiko luketen. Eskuarki, enpresek honela jokatuko dute:

- Produktuaren prezioa altua bada, produktu asko saltzeko prest daude.
- Produktuaren prezioa baxua bada, produktu gutxi saltzeko prest daude.

Suposatzen da enpresen helburu bakarra ahalik eta mozkin handienak izatea dela⁴. Hau da, haien jokabidea gidatzen duen funtsezko printzipioa gero eta irabazi gehiago izatea da, eta ez da beste jokabiderik aintzat hartzen.

⁴ Erdaraz *maximización de beneficios*.

Sektore publikoa aipatzen dugunean, administrazio publikoko elkarte multzoaz ari gara: gobernu zentralaz, autonomietako gobernuez (Eusko Jaurlaritzaz zein diputazioez), tokiko administrazioez (udalaz) baita horien esku dauden beste erakunde eta enpresa publikoek ere. Oro har, sektore publikoa *Estatua* da.

Helburuek bereizten dituzte sektore publikoa eta sektore pribatua. Enpresaren edo sektore pribatuaren helburua ahalik eta mozkin handienak lortzea da, eta sektore publikoarena, berriz, gizartearen bizi maila hobetzea. Horretarako, Estatuak hainbat eratan hartzen du parte ekonomian. Alde batetik, oinarrizko ondasun eta zerbitzu batzuk ematen ditu, horiek sektore pribatuaren esku baleude hark behar bezala emango ez lituzkeelako nahiz eta gizartearentzat oso baliagarriak izan. Horren adibide ditugu hezkuntza, osasuna, errepideak edo garbiketa-zerbitzua; izan ere, gizartearentzat beharrezkoak badira ere, beharbada, enpresa pribatuek ez lituzkete emango, eskuarki zerbitzu horiek defizitarioak baitira. Estatuak ere ekonomian parte hartzen du ekonomia-prozesuan arazorik sor ez dadin edo sortzen direnak konpontzeko. Merkatuak arautu eta gainbegiratu behar dira, ondo funtziona dezaten. Esate baterako, enpresak era egokian lehiatzeko neurriak hartu behar dira, batak besteari beren nahiak inposatzeko aukerarik izan ez dezaten, edo besteentzat kaltegarriak izan daitezkeen ekintzak gauzatu ez ditzaten. Azkenik, Estatuak errentaren eta baliabideen banaketa orekatua bermatu behar du, ekonomian dauden baliabideen zati bat enpresen eta biztanleen artean birbanatuz.

Atzerri-sektorea beste herrialdeetako kontsumitzaileek, enpresek eta erakunde publikoek osatzen dute. Hau da, gure ekonomiaz kanpoko eragile guziak talde horren barruan sartzen ditugu.

Ekonomia-eragileen mendekotasuna merkatuan

Ekonomia-eragileek merkatuan parte hartu eta koordinatzen dira. Kontuan izan merkatuaz ari garenean eskuarki ez dugula leku fisikoa adierazi nahi, ekonomia-eragileak elkartzeko mekanismoa baizik. Oinarrizko bi merkatu mota bereiz ditzakegu:

- **Produktuen merkatua.** Kontsumo-ondasunak eta zerbitzuak trukatzeko mekanismoa da. Horretan, enpresek ondasunak eta zerbitzuak eskaintzen dituzte, eta kontsumitzaileek horiek eskatzen.

- **Produkzio-faktoreen merkatua.** Produkzio-faktoreak (hau da, lurra, lana eta kapitala) trukatzeko mekanismoa da. Merkatu horretan, enpresen eta kontsumitzaileen rola aldatu egiten da: kontsumitzaileek produkzio-faktoreak eskaintzen dituzte, eta enpresek eta Estatuak horiek eskatzen.

Horren adibide dugu lan-merkatua. Lan-merkatuan, langileek (beste merkatuetan kontsumitzaileak dira) beren lan-ahalmena eskaintzen dute eta enpresek kontratatzen dute ahalmen hori; lan ahalmen horren *kontsumitzaileak* dira azken batean.

Merkatuan eragileen arteko mendekotasuna agertzen dela onartzen da, eragile bakoitzak bestea behar duelako bere nahiak aurrera eramateko. Ondasunen eta zerbitzuen merkatuan, kontsumitzaileek enpresek eskaintzen dituzten produktuak behar dituzte bizitzeko. Baina, era berean, enpresak kontsumitzaileen menpe ere badaude, produktuak saldu behar dituztelako mozkinak ateratzeko. Lan-faktoreen merkatuan, gauza bera gertatzen da: enpresek produkzio-faktoreak behar dituzte ekoizteko (lana, adibidez), baina, aldi berean, kontsumitzaileek produkzio-faktore horiek eskaini behar dituzte trukean soldata bat jasotzeko.

1.1.5.2. Ekonomia-ondasunensailkapena

Ondasunak eta zerbitzuak eragile ekonomikoen beharrianak asetzen dituzten salgaiak dira. Ondasunak ukigarriak dira; zerbitzuak, berriz, beharrianak asetzeko modu ukiezinak. Hala ere, zatiketa hori ez da erabatekoa, neurri handi batean ondasunak eta zerbitzuak elkarren artean erlazionatuta baitaude, ondasunak eskaintzen duten zerbitzuagatik direlako baliagarriak.

Ondasunen sailkapena

Ondasun eta zerbitzuak sailkatzea interesgarria izan daiteke, aurrerago sailkapen horiek erabiliko baititugu. Hainbat sailkapen daude:

Izaeraren arabera

Izaeraren arabera, ondasunak libreak edo ekonomikoak izan daitezke. **Ondasun libreak**, kantitatean, mugagabeak dira; inor ez da haien jabe eta haien ekoizpenak ez dakar kosturik. Mugagabeak direnez eta produkzio-kosturik ez dutenez, ez dute preziorik eta ez dago produktu horiek saltzeko merkaturik. Ondasun mota horien adibide dira airea, hondartza...

Ekonomia-ondasunek urritasunaren arazoa jasaten dute; hau da, horiek kontsumitzeko nahiak edo beharrak mugarik ez badu ere, eskaintzen den kopurua mugatua da. Horregatik, horien ekoizpena eta banaketa antolatu eta arrazionalizatu behar dira, eskuarki merkatuaren bidez. Ondasun horiek merkatuko legeen menpe daude: kantitate mugatuan daude, merkatuan salerosten dira, eta badute prezioa. Merkatuan trukutzen diren guztiak dira horien adibide: janaria, jantzia, ordenagailua, autoa eta abar. Hemendik aurrera, ondasun ekonomikoez arituko gara, horiek jasaten baitute eskasia eta, beraz, nolabaiteko antolakuntza ekonomiko baten menpe baitaude.

Helburuen arabera

Ekonomia-ondasunak amaierakoak edo bitartekoak ere izan daitezke. **Amaierako ondasunek** erosi eta gero ez dute eraldaketarik jasaten; zuzenean zerbitzua emateko prest daude. **Bitarteko ondasunak**, berriz, bi motatakoak izan daitezke. Alde batetik, produkzio-prozesuan erabiltzen direnak ditugu, azkeneko ondasun edo zerbitzua lortu arte eraldatuko direnak; lehengaiak, esate baterako. Bestetik, amaierako ondasunen osagai diren bitarteko ondasunak ere badira, amaierako ondasun horiek baliagarriak izateko horien beharra dutelako.

Beraz, amaierako eta bitarteko ondasunen arteko aldea helburua da. Bitarteko ondasunaren helburua ondasun berria lortzea da edo beste ondasun baten osagaia izatea; amaierako ondasunena, berriz, zerbitzua ematea.

Helburuen arabera, ondasunak, kontsumo-ondasunak eta kapital- edo inbertsio-ondasunak izan daitezke. **Kapital- edo inbertsio-ondasunak** etorkizunean beste ondasun batzuk ekoizteko balio dutenak dira (makineria, oro har). Horiek ez dute, beraz,

gizabanakoen beharrizanak zuzenean asetzen; aitzitik, produktu berriak lortzeko balio dute. **Kontsumo-ondasunek**, berriz, gizabanakoaren beharrizanak zuzenean asetzen dituzte. Lehenago aipatu dugun bezala, kapital-ondasunetan inbertitzeak gaurko kontsumoa murrizten du, baina, beste aldetik, etorkizuneko kontsumo-aukerak handitzen ditu, egindako inbertsioak etekinak ematen baititu.

Kontsumo-ondasunak bi motatakoak izan daitezke: iraupen luzekoak eta iraupen laburrekoak. **Iraupen laburreko kontsumo-ondasunek** denboraren eragina jasaten dute eta, beraz, epe laburrean kontsumitu behar dira, elikagaiak adibidez. **Iraupen luzekoak**, gutxienez, hiru urtetan zehar erabil daitezke, eta, eskuarki, garestiagoak dira. Adibide asko daude: autoak, eraikinak...

Lehentasunen arabera

Lehentasunen arabera, ondasunak premia-premiakoak edo luxuzkoak izan daitezke. **Premia-premiako ondasunek** beharrizan handiak asetzen dituzte; hala nola, janaria, jantzia edo etxebizitza. Nolanahi ere, ekonomiaren ikuspuntutik, ondasunak premia-premiakoak dira, baldin eta, errenta aldatuta ere, gutxi aldatzen badira. Izan ere, ondasun horiek beharrezkoak dira eta, beraz, nahiz eta errenta maila aldatu, gure kontsumoa ez da askorik aldatuko. Hau da, errenta maila igotzean, horien kontsumoa handituko da, diru gehiago baitago gastatzeko, baina kontsumoa errenta baino proportzio txikiagoan haziko da; kontrara, errenta txikitzen bada, horiek kontsumitzen jarraituko da, beharrezkoak direlako, baina proportzio txikiagoan. **Luxuzko ondasunen** kasuan, ostera, errenta aldatzean, eskatutako kantitatea, proportzionalki, errenta baino gehiago aldatzen da; oso sentikorrak dira. Oro har, honako hau betetzen da: zenbat eta errenta maila altuagoa izan, luxuzko ondasunen eskaria gero eta handiagoa izango da.

Errentaren eta eskariaren arteko erlazioaren arabera

Errenta maila aldatzean, ondasunen eskaria aldatu egiten da. Eskuarki, errenta handitu ahala, ondasunen eskaria handitzen da, baina, kasu berezietan, kontrakoa gertatzea ere posible da: errenta maila handitzea eta ondasun batzuen kontsumoa

murriztea. Lehenengo jarrera betetzen dutenak **ondasun normalak** dira. Horietan, errenta igotzean, eskatutako kantitatea handiagoa da, eta, errenta maila jaistean, eskaria murrizten da. Beraz, ondasun normaletan, errentaren eta eskariaren arteko erlazioa positiboa da.

Baina, esan bezala, badago kontrakoa betetzen duen ondasunik. **Azpi- edo behe-ondasunen kasuan**, errenta igotzean, eskatutako kantitatea txikiagoa da, beste baldintza guztiak konstante mantenduz gero; era berean, errenta maila jaisten bada, horien eskaria handitzen da. Nahiz eta arraro samarra iruditu, uste baino ondasun gehiago dira behe-ondasunak une batean edo bestean. Hor ditugu errenta maila oso baxua dugunean erosten ditugun ondasun merkeak (patatak, adibidez). Errenta oso txikia bada, baliabide urriak ondasun horiek kontsumitzera bideratuko ditugu. Normala da errenta zertxobait igotzean horien kontsumoa handitzea, patata gehiago eros ditzakegulako elikatzeke. Baina, errenta maila batetik aurrera, ziur asko, ondasun horien kontsumoa murriztuz joango da, nahiago ditugun beste ondasun batzuk eska ditzakegulako; hau da, errenta mailaren igoerak horien kontsumoa murriztu du.

Adibide horrek islatzen du errenta mailaren arabera ondasuna normala edo behe-ondasuna izan daitekeela. Jarritako adibidean, patatak hasieran normalak zirela suposatu dugu, hau da, kontsumitzaileen errenta igotzean patataren kontsumoa igotzen zela. Baina, errenta maila gehiago igotzean, kontsumitzaileek beste ondasun batzuk erosteko aukera dute, eta gerta daiteke nahiago duten beste horiek erostea eta, beraz, patataren eskaria murriztea; kasu horretan, errenta maila igo eta patataren kontsumoa murriztu denez, patatak, errenta maila batetik aurrera, behe-ondasunak dira.

Argi dago errenta mailaren eta eskariaren arteko erlazio negatibo hori ondasun batzuekin bakarrik gertatzen dela, beharrezkoak diren ondasunekin. Ildo horretatik, behe-ondasun guztiak premia-premiakoak dira, luxuzko ondasunekin horrelakorik ez delako inoiz gertatzen. Baina kontrakoa betetzen al da? Hau da, premia-premiako ondasun guztiak al dira behe-ondasunak? Baldintza hori ez da zertan bete.

Prezioaren eta eskariaren arteko erlazioaren arabera

Prezioak eragin handia du ondasunen eskarian. Eskuarki, eskariaren legea betetzen da: prezioa baxua bada, eskaria handia izango da, eta, prezioa igotzean,

eskatutako kantitatea murriztuko da. Baina, kasu berezi batzuetan, kontrakoa ere gertatzen da; hau da, prezioaren murrizketak eskatutako kantitatea jaistearen eraginez, eta prezioaren igoerak, eskaria handitzea.

Ondasun arruntak eskariaren legea betetzen dutenak dira: zenbat eta prezio baxuagoa izan, eskaria handiagoa izango da, eta, prezioa igotzean, eskatutako kantitatea murriztuko da. Beraz, ondasun arruntetan kasuan, prezioa eta kantitatea negatiboki erlazionatuta daude, aldagai bat hazteak bestea murriztea baitakar. Horregatik, prezioaren eta eskatutako kantitatearen arteko erlazioa adierazten duen kurba, eskari-kurba, beherakorra da.

Giffen ondasunetan, berriz, prezioaren murrizketak eskatutako kantitatearen murrizketa dakar, eta, kontrako kasuan, prezioa igotzean, eskatutako kantitatea handitzen da. Hau da, prezioaren eta eskatutako kantitatearen arteko erlazioa positiboa da, eta, beraz, eskari-kurba gorakorra da.

Giffen ondasunak adibide sinple batekin azalduko ditugu. Demagun oso errenta baxuko familiek premia-premiako ondasun gutxi soilik eros ditzaketela: ogia (merkeena da), fruta (ogia baino garestiagoa da) eta haragia (hiru elikagaietatik garestiena). Demagun ogiaren prezioa igotzen dela, baina oraindik ere fruta eta haragia baino merkeagoa dela. Ogiaren prezioa igotzean, familia horiek erlatiboki diru gutxiago dute eta, beraz, ondasun gutxiago erosi ahal izango dute. Kasu horretan, nahiz eta ogiaren prezioa igo, normala izango da ogi gehiago kontsumitzea, ondasun hori fruta eta haragia baino merkeagoa baita oraindik. Are gehiago, orain erlatiboki txiroagoak direnez, gerta daiteke fruta eta haragia ezin erostea eta, beraz, ogia bakarrik erosi ahal izatea; ondorioz, ogiaren eskaria handitzen da. Beraz, adibide honetan, prezioaren igoerak eskatutako kantitatea haztea eragin du.

Ondasun publiko eta pribatuak

Eskuarki, ondasun publikoek aritzean, Estatuak emandakoei buruz ari gara, eta, ondasuna pribatua dela diogunean, berriz, jabetza indibiduala duela adierazi nahi dugu. Kasu gehienetan, hala da, baina, zentzu ekonomikoan, ondasun publiko eta pribatuen artean, bi bereizgarri daude. **Ondasun publikoek** honako ezaugarri hauek betetzen dituzte:

- Gizabanako batek ondasun publiko bat kontsumitzeagatik ez da beste pertsona baten kontsumoa murrizten. Horren adibide dugu kaleko argia: hainbat pertsonak aldi berean erabil dezakete kaleko argi hori.
- Kontsumitzaile guztiek aukera dute ondasun edo zerbitzu publikoa kontsumitzeko; horregatik, oso zaila edo ezinezkoa da horiengatik kobratzea, prezioa beti muga bat delako. Adibidez, osasun-zerbitzuak.

Esan dugun bezala, kasu gehienetan, ondasun publikoak Estatuak ematen ditu, baina hori ez da nahitaez hala, beste erakunde batzuek ere eman baititzakete. Hala gertatzen da telebistaren edo irratiazen kasuan. Dakigunez, badaude telebista-kate pribatuak, jabetza pribatua dutenak baina, era berean, aipatutako bi baldintzak betetzen dituztenak: pertsona baten kontsumoak ez du besteena murrizten (denok ikus dezakegu telebista aldi berean) eta kontsumitzeko aukera askea dago (ez baitago ikusteagatik ordaindu beharrik). Zentzu ekonomikoan, zerbitzu hori publikoa da, nahiz eta Estatuak ez eman; beraz, administrazio publikoak ematea ez da nahitaezkoa. Gainera, badira Estatuak eman eta kobratzen dituen zerbitzuak eta, beraz, bigarren baldintza betetzen ez dutenak; adibidez, posta-zerbitzua. Ekonomiaren ikuspuntutik, horiek ez lirateke publikoak izango.

Ondasun pribatuak merkatuaren mekanismoei loturik dauden ondasunak dira. Hau da, gizabanako baten kontsumoak besteena murrizten du eta, gainera, kontsumitzaile guztiek ez dute horiek kontsumitzeko aukerarik, prezioa baitute.

1.2. Prozesu metodologikoa ekonomian

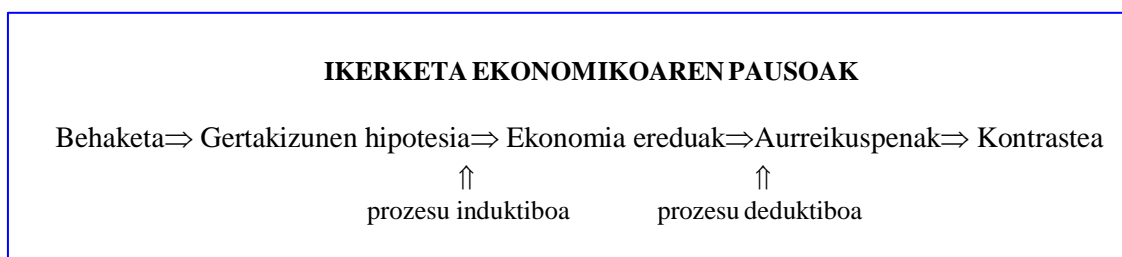
Errealitate ekonomikoa ulertzeko eta azaltzeko, eredu bidez laburbildu behar da. Ekonomia-ereduak errealitatearen sinplifikazioak dira, eta, horietan, printzipio gidariak soilik hartzen ditugu kontuan, bestelako ezaugarriak kanpoan utzirik. Ereduak eraikitzeke, beste gizarte-zientzian bezala, errealitatean oinarritutako hipotesiak planteatu behar dira, eta, gero, horiek dedukzioen bitartez kontrastatu. Ikusiko dugun bezala, eredu gehienek oinarritzko suposizio batzuk erabiltzen dituzte, nahiz eta errealitatea konplexuagoa izan eta zenbait kasutan suposizio horiek bete ez; nolana ere, errealitatearekin lan egiteko sinplifikazio horiek onartu beharko ditugu.

1.2.1. Ekonomia-ereduak

Errealitate ekonomikoak nola funtzionatzen duen azaltzea da ekonomiaren zeregin nagusia. Fenomeno ekonomikoak konplexuak direnez, errealitatea sinplifikatzen duten teoriak behar dira horiek azaltzeko. Ereduak errealitatearen sinplifikazioak dira, non, suposizio eta argudio batzuekin, ekonomia-prozesuei arrazoi arrazional bat bilatzen saiatzen baikara.

Ereduak eraikitzean, lehenik eta behin, gertakizun ekonomikoa aztertu behar da, eta horretan parte hartzen duten alderdi garrantzitsuenak zehaztu behar dira. Hortik abiatuz, hipotesiak planteatzen dira, hau da, errealitatea azaltzen saiatzen diren sinplifikazio kontrastagarriak. Aldagai garrantzitsuenen arteko erlazioak adierazten dituzten proposizio orokorrak dira hipotesiak, eta horiek metodo induktiboaren bidez planteatzen dira: errealitateari behatu eta gero, gertatutakoaren “susmoa” adierazten da, hipotesien bitartez. Gero, metodo deduktiboaren bidez, legeak edo teoriak eraikitzen dira, horiekin errealitatea azaltzeko. Azkenik, kontrastatu behar da egin diren teoriak edo legeak errealitatean betetzen diren ala ez. Horretarako, lehenik eta behin, aurreikuspenak egiten dira, eta, gero, aurreikuspen horiek errealitatean betetzen diren ala ez egiaztatzen da. Honako grafiko honek laburbiltzen du prozesua:

1.3 grafikoa. Ikerketa ekonomikoaren pausoak

1.2.2. Ekonomia-ereduen baldintzak

Ereduak hainbat baldintzatan oinarritzen dira, gizartearen konplexutasuna ulertzeko eta horrekin lan egiteko. Hainbat aldagai aztertzean, baldintza batzuk beharrezkoak dira errealitatea sinplifikatzeko eta ulertzeko, nahiz eta bidean

berezitasunak utzi. Ekonomia-ereduetan erabiltzen diren 5 baldintza azpimarratuko ditugu:

1. Errealitatea sinplifikatzeko suposizio erabilienak hauek dira:
 - a. Ekonomia-eragileak arrazionalak dira. Hau da, forma koherente eta logikoan jokatzen dute beren hautaketetan.
 - b. Ekonomia-eragileak berekoiak dira eta, gainera, zerbait *ahalik eta handiena izatea* nahi dute beti. Kontsumitzaileek ahalik eta baliagarritasun handiena lortu nahi dute; enpresek, berriz, gero eta mozkin gehiago.
 - c. Ondasun ekonomikoak. Urriak dira eta, beraz, horien artean hautatu beharra dago. Betiere suposatzen da zatigarriak direla.

2. Ekonomian, ereduak posibleak dira *zenbaki handien legeatik*. Lege horren arabera, nahiz eta eragile batzuek era arraro edo aleatorioan jokatu, onartzen dugu eragile taldearen portaera auresan daitekeela, betiere errakuntza-muga baten barnean. Hau da, taldeak joera bat duela suposatzen dugu, nahiz eta batzuek beste era batean jokatu, eta, horrela, posible da eredu orokortzea.

3. Ezin daiteke inoiz teoria bat egiazkoa dela frogatu, etorkizunean kontrakoa frogatzen duten ondorioak aurki baitaitezke.
4. Zenbat eta ekonomia-eredu sinpleagoa erabili, orduan eta errazagoa izango da erabiltzeko, baina aurreikuspenak ez dira hain zehatzak izango.
5. “*Ceteris Paribus*” baldintzari esker, posible da aldagai batek beste batean duen eragina aztertzea. Klausula horren bitartez adierazten dugu aztertzen dugun aldagaia izan ezik beste aldagai guztiak konstante mantentzen direla suposatzen dugula, eta horrela posible da aldagai baten jokaera aztertzea.

Ekonomia aztertzea oso konplexua da, hainbat aldagai ditugulako: enpresak, pertsonak, ondasunak eta abar. Horregatik, askotan, aldagai bat aztertzeko, suposatu behar dugu beste guztiak konstante mantentzen direla. “*Ceteris Paribus*” baldintzaren bitartez, hau adierazi nahi dugu: *beste guztia konstante mantentzen dela* suposatzen dugula.

Zientzia esperimentaletan, aldagai baten eragina aztertzean, esperimentuak egin ditzakegu. Adibidez, sakarinak arratoiengan minbizia sortzen duen ala ez aztertzeko,

zientzialariak “beste aldagai guztiak konstante mantenduko ditu” (airea, argia, arratoi mota...) eta aldatuko den aldagai bakarra sakarina kantitatea izango da. Ekonomialariek ezin dute horrela jokatu lege ekonomikoak kontrastatzen dituztenean, eta, horregatik, “Ceteris Paribus” baldintza ezartzen dute. Klausula horren bitartez adierazi nahi dute aztertzen den aldagaia izan ezik beste guztia konstante mantentzen dutela. Adibidez, zerga batek kontsumoan duen eragina aztertu nahi badugu, suposatuz beharko dugu zergaz gain kontsumoan eragina duten beste aldagai batzuk konstante mantenduko direla (ondasunen prezioa, errenta maila, kontsumoan eragiten duten faktore psikologikoak eta abar), eta, hori adierazteko, “Ceteris Paribus” klausula erabiltzen dugu.

1.2.3. Ekonomia-aldagaiak

Ekonomia-aldagaia arazo ekonomikoekin erlazionatuta dagoen aldagai bat da, eta neurtu eta defini daiteke. Mikroekonomian erabiltzen diren aldagai garrantzitsuenak, besteak beste, prezioak, kantitateak, errenta eta produkzio-faktoreen prezioa dira, eta horiek ekonomia-eragileen portaeran dute eragina. Makroekonomian, berriz, honako hauek erabiltzen dira: produkzio maila (eskuarki, Barne-Produktu Gordinaren bitartez neurtzen da), langabezia-tasa, inflazio-tasa, interes-tasa edo truke-tasa.

Aldagai horiek hainbat erataria sailkatu ditzakegu, baina, gure lanean, erabilgarria da stock- eta fluxu-aldagaiak bereiztea. **Stock-aldagaiak** iraupena dute; hau da, denbora tarte bat dira. **Fluxu-aldagaiak**, berriz, une zehatz batean daudenak dira, eta, beraz, ez dute denbora-dimentsiorik.

Bestetik, komeni da aldagaiak erduan duten tokiaren arabera bereiztea. Aldagai **endogenoak** erduaren barnean daude eta aztertu nahi dena aldagai horien menpe dago. **Exogenoak**, berriz, erdutik kanpo daude, baina, erduan, eragina dute, informazioa gehitzen dutelako. Adibidez, eskari-funtzioan, prezioa aldagai endogenoa da, eskatutako kantitatea prezioaren menpe baitago; exogenoak, berriz, eskarian eragina duten beste aldagaiak dira, baina ez dira eskari-funtzioan sartzen: errenta, nolabaiteko erlazioa duten beste ondasunen prezioa, gustuak eta abar.

1.3. Eskasia eta hautatu beharra

Ekonomian aztertzen den arazo nagusia urritasuna edo eskasia da; hau da, ekonomian dauden baliabideak mugatuak eta gizartearen beharrianak mugagabeak izateagatik pizten den gatazka. Urritasunak hautatzera behartzen du: beti aukeratu behar da, *zer* ekoitzi, *nola* ekoitzi eta *norentzat* ekoitzi, eta, gainera, ditugun baliabideak ahalik eta erarik eraginkorrenean erabili behar ditugu. Horrenbestez, aukeratu beharra eta eraginkortasuna dira ekonomiaren oinarriak.

1.3.1. Ekoizpen Ahalbideen Muga (EAM) eta aukera-kostua

Ekoizpen Ahalbideen Muga

Eskasiaren arazoa kuantitatiboki adieraz daiteke eredu aritmetikoen eta diagrama grafikoen bidez. Ekonomia batean dauden baliabide guztiak eraginkortasunez erabiltzen direnean lor daitekeen ekoizpen maila altuena adierazten du Ekoizpen Ahalbideen Mugak (EAM, hemendik aurrera). Beraz, EAM da ekonomia batean dauden ekoizpen-aukerak adierazteko eredu, lor daitezkeen produkzio-konbinazioak islatzen baititu. Gainera, hautatzeak beti kostua duenez, hainbat aukeraren arteko kostua ere islatuko du.

Eskuarki, eredu hori erabiltzen da herrialde bateko ekonomiako eskasia eta hautatu beharra aztertzeko, baina, beste testuinguru batean ere, aplikagarria da; esate baterako, ekonomia-eragileen erabakiak adierazteko, enpresek zer ekoitzi erabaki behar dutenean edo kontsumitzaileen kontsumo-aukerak islatzeko.

EAM adibide baten bitartez azalduko dugu. Egin dezagun herrialde bakar bat dagoela, ezaguera teknikoen maila jakin batekin eta produkzio- eta lan-faktore mugatuekin (lurra eta natura-baliabideak, lantegiak, tresnak eta langileak mugatuak dira). Ekonomia horretan, *zer*, *nola* eta *norentzat* ekoitzi erabaki beharko da; hau da, dauden baliabideak kontsumo-ondasunak edo kapital-ondasunak ekoizteko baliatuko diren hautatu: zenbat lantegik ekoitzi beharko dituzten kontsumo-ondasunak eta zenbatek kapital-ondasunak erabaki; edo pentsatu zenbat lur, kapital eta langile bideratuko ditugun ondasun mota bakoitza ekoiztera.

Gauzak sinplifikatzeko, jo dezagun ekonomian bi ondasun baino ez direla ekoizten: kontsumo- eta kapital-ondasunak; dauden baliabideekin, kontsumo- edo kapital-ondasunak lor daitezke bakarrik. Demagun hasiera batean baliabide eta faktore guztiak (langileak, makinak, lurra) kontsumo-ondasunak ekoizteko erabiltzen direla. Nahiz eta baliabide guztiak kontsumo-ondasunak ekoizteko erabili, kontsumo-ondasunen kantitate mugatua lortu ahal izango dugu, ditugun baliabideak mugatuak direlako. Eman dezagun teknologia eta produkzio-faktore guztiak kontsumo-ondasunetara bideraturik lor daitekeen kontsumo-ondasunen kantitate handiena 5.000 milioi euro direla.

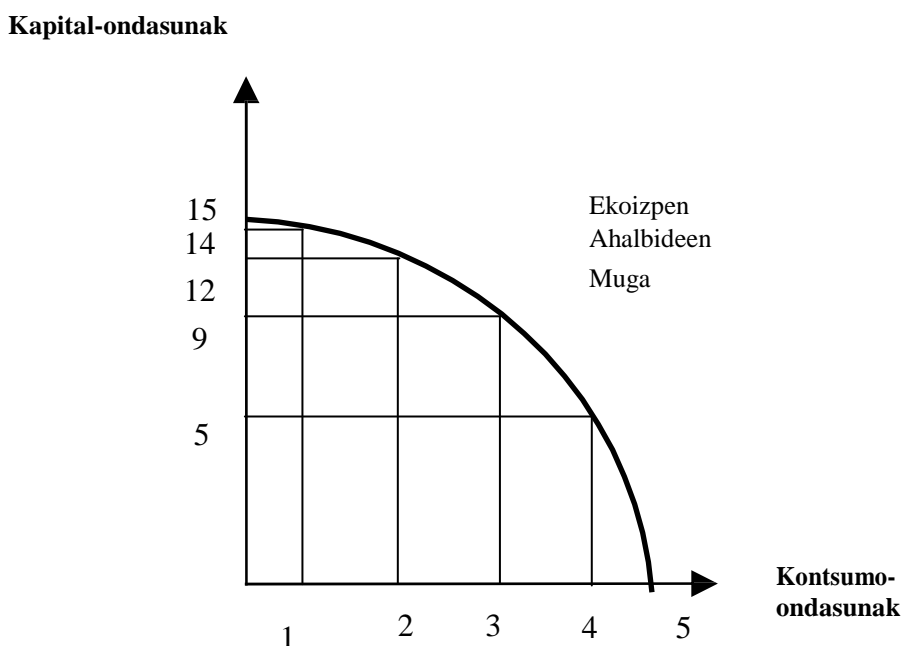
Orain kontrako kasua azter dezagun, hau da, baliabide guztiak kapital-ondasunak ekoiztera bideratzen direla eta, beraz, kontsumo-ondasunik ez dela ekoizten. Hor ere, lor daitezkeen kapital-ondasunen kopurua mugatua da, baliabideak urriak direlako. Demagun baliabide guztiak kapitala ekoiztera bideratzen direnean kapital-ondasunetan gehienez 15.000 milioi euro ekoitz daitekeela (eta, noski, 0 kontsumo-ondasun).

Bi aukera horiek muturreko kasuak dira; haien artean, beste asko daude. Hau da, baliabide guztiak kontsumo-ondasunak ekoiztera bideratu beharrean, zati bat kapital-ondasunetan erabiltzen bada, 5.000 milioi edo gutxiago kontsumo-ondasunetan ekoitzi ahal izango da, baina, aldi berean, kapital-ondasun batzuk lortu ahal izango dira. Demagun 4.000 milioi kontsumo-ondasunetan ekoizten denean libre geratzen diren baliabideekin 5.000 milioi kapital-ondasunetan ekoizteko aukera dugula; 3.000 milioi ekoizten badira, 9.000 milioi kapital-ondasunetan; 2.000 milioi badira, 12.000 milioi, eta abar. Hau da, kontsumo-ondasunen zenbat eta kantitate handiagoari uko egin, orduan eta kapital-ondasun gehiago ekoizteko aukera izango dugu. Ekonomian dauden produkzio-aukerak taula honetan agertzen dira:

Aukerak	Kontsumo-ondasunak (€ mila miliotan)	Kapital-ondasunak (€ mila milioitan)
A	0	15
B	1	14
C	2	12
D	3	9
E	4	5
F	5	0

Produkzio-aukera horiek grafiko batean adieraz daitezke:

1.4 grafikoa. Ekoizpen Ahalbideen Muga

Grafikoan, hainbat ekoizpen-aukera irudikatu ditugu: 5.000 milioi kontsumo-ondasunetan - 0 kapital-ondasun; 4.000 milioi kontsumo-ondasunetan - 5.000 milioi kapital-ondasun; 3.000 milioi kontsumo-ondasunetan - 9.000 milioi kapital-ondasun; 2.000 milioi kontsumo-ondasunetan - 12.000 milioi kapital-ondasun; 1.000 milioi kontsumo-ondasunetan - 14.000 milioi kapital-ondasun, eta, azkenik, 0 kontsumo-ondasunetan eta 15.000 milioi kapital-ondasun. Aukera guztiak batzen dituen lerroa Ekoizpen Ahalbideen Muga da. *Ekonomia jakin batek dituen teknologia maila eta baliabide guztiak erarik eraginkorrean erabiliz lor daitezkeen bi ondasunen gehieneko kopuru bikoteak adierazten ditu EAMk. Beste era batera esanda, ekonomia batek dituen baliabideak eta teknologia era eraginkorrean erabiliz gehienez ekoitz dezakeena islatzen du.*

Beraz, eredu horren bitartez, ekonomian dauden baliabideak eraginkortasunez erabiltzean lor daitezkeen produkzio-aukerak adieraz ditzakegu. Ildo horretatik, oso garrantzitsua da produkzio-ahalmena eta lortzen den produkzio erreala bereiztea. EAMk adierazten du baliabideak eraginkortasunez erabiltzean ekonomian gehienez lor daitekeena; beraz, produkzio-ahalmena edo produkzio potentziala islatzen du. Baina horrek ez du esan nahi ekonomiak bere produkzio-ahalmen handienean egon beharko

duenik; benetan ekoizitakoa bestelakoa izan daiteke. Hau da, lortutako produkzio errealak ez du zertan EAMn adierazitako produkzio potentziala izan.

Izan ere, EAMko puntuek gehienez ekoitz daitekeena adierazten dute eta, beraz, mugaren barneko puntu batean ere kokatzea posible da. Mugaren barneko produkzio-aukeretan, lor daitekeen produkzio maila baino gutxiago lortu da; hau da, ez da ekoizten ekoitz daitekeen guztia, dauden baliabideak ez direlako eraginkortasunez erabiltzen. Hortaz, mugaren barneko aukerak *ez-eraginkorrak* dira, baliabideak ondo erabiliz gero posible delako aukera horiek adierazten duten baino produkzio maila altuagoa lortzea.

Eta mugatik kanpo dauden puntuetako aukerak nolakoak dira? EAMk gehienez ekoitz daitekeena adierazten badu, mugatik kanpo dagoena ezin izango da lortu une horretako teknologia mailarekin eta baliabideekin. Hau da, mugatik kanpo dauden aukerak *ezinezkoak* dira.

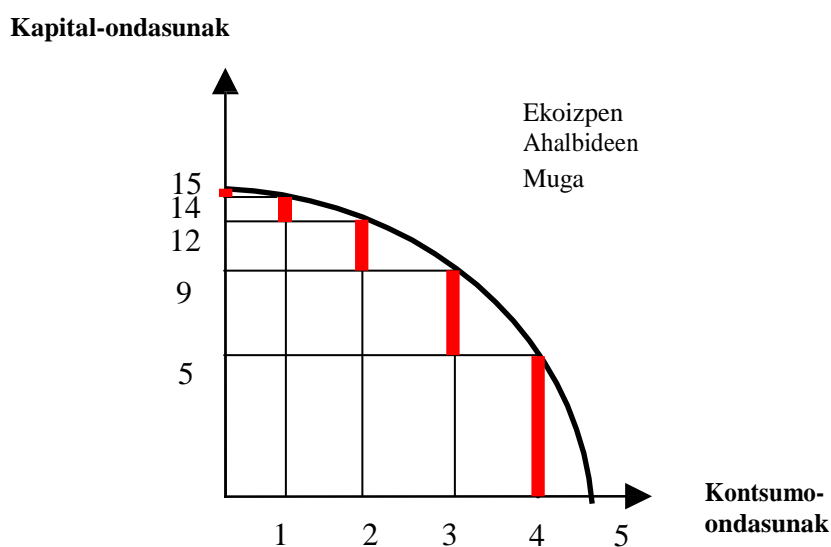
Aukera-kostua

Ekonomian, bizitzan bezala, erabaki beharra dago, eta erabakitzeak, beti, kostu bat dakar. Ikusi dugun adibidean, baliabide guztiak kontsumora bideratzen baziren, ezin zen kapital-ondasunik lortu. Baliabide batzuk kontsumora bideratu beharrean kapital-ondasunak ekoiztera bideratzen baziren, kontsumo-ondasun batzuk ekoizteari uko egin behar zitzaion. Zehazki, 15.000 milioi kapital-ondasunetan ekoiztean, ezin zen kontsumo-ondasunik ekoitzi; 1.000 milioi kontsumo-ondasunetan ekoizteko, 14.000 milioi kapital-ondasunetan bakarrik ekoitz zitekeen; hau da, 1.000 milioi balio duten kapital-ondasunei uko egin behar litzaieke; 2.000 milioi kontsumo-ondasunetan lortzeko, 2.000 milioi kapital-ondasuneri uko egin beharko genieke, eta abar.

Aukera-kostuaren kontzeptuak hautatzeak beti dakarren duen kostu hori islatzen du. Ildo horretatik, ondasun baten aukera-kostuak adierazten du *zenbat murriztu behar den ondasun baten ekoizpena beste ondasunaren ekoizpena handitzeko*. Hurrengo taulan eta grafikoan ikus dezakegu kontsumo-ondasunaren aukera-kostua kapital-ondasunarekiko; hau da, kontsumo-ondasunaren ekoizpena unitate batean handitzean zenbat murrizten den kapital-ondasunen ekoizpena. Ikus daitekeenez, aukera-kostua, kasu honetan, gorakorra da.

Aukerak	Kontsumo- ondasunak (€ mila milioitan)	Kapital-ondasunak (€ mila milioitan)	Aukera-kostua
A	0	15	
B	1	14	1
C	2	12	2
D	3	9	3
E	4	5	4
F	5	0	5

1.5 grafikoa. EAM eta aukera-kostua

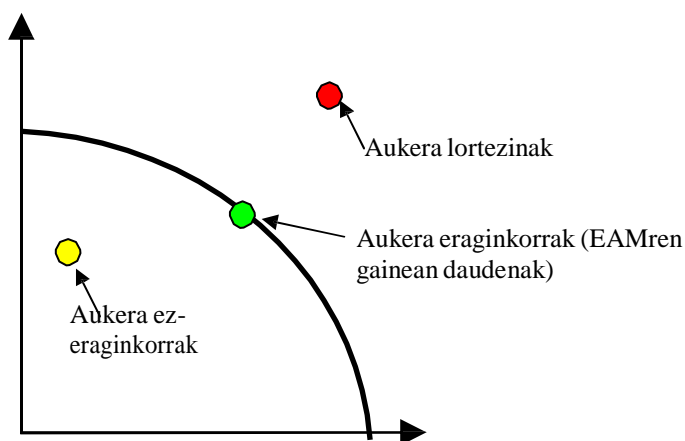
1.3.2. Eraginkortasuna

Ekoizpen Ahalbideen Mugak adierazten du ekonomia batean dauden baliabide guztiak eta teknologia maila erabiltzean ekoitz dezakegun ondasunen kantitate handiena. Beraz, ekonomia era eraginkorrean ari denean lor daitekeen produkzioa adierazten du. Hau da, ekonomiak dituen baliabideekin lor daitekeen ekoizpen handiena islatzen da, ekonomia eraginkorki funtzionatzen duenean lor daitekeena. Ekonomian dagoen teknologia maila eta baliabide guztiak erarik egokienean erabiltzen direnean lortzen da eraginkortasuna. Ekonomia eraginkortasunez ari denean, zera betetzen da: ezin dela ondasun baten produkzioa handitu, beste batena murriztu gabe.

Ekonomia eraginkortasunez ari bada, produkzio-aukera EAMko puntu batean

egongo da. Kasu horretan, produkzio erreala bat dator bere ahalmen handienarekin. Baina hori ez da zertan beti bete; izan ere, kasu batzuetan, produkzio erreala potentziala baino txikiagoa da, ekonomian dauden baliabideak edo teknologia maila eraginkortasunez erabiltzen ez direlako. Eta hori uste baino arruntagoa da; adibidez, langabezia dagoenean gertatzen da, kasu horretan lan-faktorea (langileak) ez baita osorik erabiltzen. Hori EAMren azpian dauden aukeretan gertatzen da (produkzio-ahalmen osoa ez dela erabiltzen), eta, beraz, aukera ez-eraginkorrak dira; kasu horretan, posiblea da ondasun baten produkzioa handitzea beste batena txikitu gabe. Eta zer gertatzen da EAMtik kanpo dauden aukerekin? EAMtik kanpo dauden aukerak ezinezkoak direla, une horretan ekonomian dauden baliabideekin eta teknologiarekin ezin delako produkzio maila hori lortu.

1.6 grafikoa. EAM eta eraginkortasuna

1.3.3. EAMk nola funtzionatzen duen

EAMk, beraz, ekonomiaren produkzio-gaitasuna islatzen du, ekonomiak ekoitz lezakeena. Ekonomiaren produkzio-ahalmen hori handitu edo txikitu daiteke ekonomiaren produkzio-baldintzak aldatuz gero. Oro har, denborarekin, produkzio-ahalmena handitzen da, teknologia hobetzen delako edo langile gehiago daudelako lan-merkatuan. Produkzio-ahalmena handitzean, EAM eskuinera mugituko da, gehiago ekoizteko aukera dagoelako. Gutxiagotan gertatzen da kontrako kasua, hau da, produkzio-ahalmena murriztea. Hala ere, gerta daiteke, adibidez, natura-hondamendi baten ondorioz lan-faktoreak murriztuz gero.

Ekonomiaren produkzio-ahalmenaren hazkunderak lau iturri nagusi ditu:

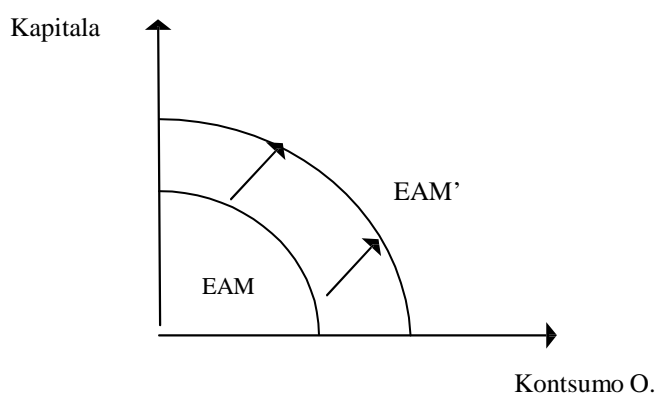
- a. Natura-baliabideak aurkitzea
- b. Langile kopurua handitzea
- c. Kapital kantitatea handitzea
- d. Teknologia hobetzea

Gaur egun, teknologia-hobekuntzak dira produkzio-ahalmena handitzeko biderik garrantzitsuenak, berrikuntzen bitartez produkzio-ahalmena etengabe hobetzen baita. Hala ere, beste kasu batzuk ere badira: langile gehiago daude immigrazioari esker, eta posible da baliabide edo kapital kantitatean aldaketa izatea. Ikus dezagun aldaketa bakoitzaren eragina EAMn.

a. Natura-baliabideak aurkitzea

Natura-baliabide berriak aurkitzea fenomeno nahiko arraroa da, lur berriak lortzea, petrolio-hobiak edo mineralak aurkitzea ez baita egunero gertatzen. Hala ere, hala gertatzekotan, horrek ekoizpen-ahalmena areagotuko luke, eta EAM eskuinerantz eta gorantz mugituko.

1.7. grafikoa. *Natura-baliabideak aurkitzea eta EAM*

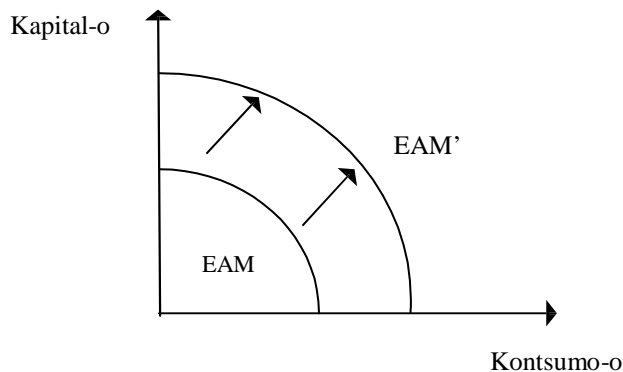

b. Langile kopurua handitzea

Langile gehiago izatea fenomeno arrunta da gaur egun, emigrazioari esker langile gehiago sartzen baitira lan-merkatuan. Langile kopurua handitzea, beste

faktoreen hazkundera bezala, gure produkzio-ahalmena handitzen du eta, beraz, EAM eskuinerantz eta gorantz mugitzen du.

1.8. grafikoa. Langile kopurua handitzea eta EAM

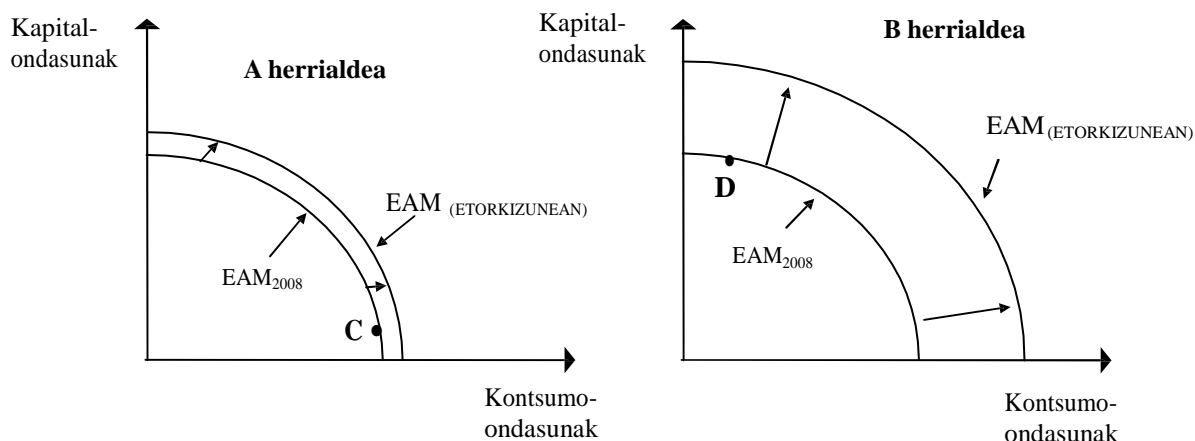

c. Kapital kantitatea handitzea

Kapitala aurkitzearen ondorioz ekonomian dugun kapital kantitatea handitzen bada, EAM aurreko kasuetan bezala mugitzen da, baina, errealitatean, oso zaila da horrelako kapital kantitateak aurkitzea. Hala ere, ekonomia baten kapital kantitatea aldatu egiten da, hartutako kontsumo- eta inbertsio-erabakien ondorioz; etorkizunean izango den kontsumo eta kapital kantitatea gaur egun gizarteak ondasun horiek ekoizteko erabiltzen dituen baliabideek baldintzatzen dute. Hala, kontsumo-ondasun asko eta kapital-ondasun gutxi ekoiztea aukeratzen duen herrialdean, hurrengo urteetako produkzio-ahalmena ez da asko handituko, eta, beraz, EAM oso gutxi mugituko da eskuinera. Alderantzizko kasua ere gerta daiteke: herrialde batek kapital-ondasunetan inbertitzeko kontsumo-ondasunen maila txikia badu, etorkizunean, haren kontsumo-gaitasuna handia izango da, eta, horren ondorioz, EAM asko mugituko da eskuinera.

Hurrengo grafikoan, A eta B herrialdeen EAM adierazita dago, bakoitzak hartutako inbertsio-erabakiekin batera. A herrialdea C puntuan kokatzen da; hau da, kontsumo-ondasun asko eta kapital-ondasun gutxi ekoiztea erabakitzen du. B herrialdea D-n kokatzen da; kapital-ondasun asko eta kontsumo-ondasun gutxi ekoizten ditu. Etorkizunean, zein herrialderen EAM igoko da gehien?

1.9. grafikoa. Kapitala handitzea eta EAM

Etorkizunean, B herrialdearen EAM A-rena baino gehiago igoko da, B-k gaur egun A-k baino kapital-ondasun gehiagotan inbertitu duelako eta, beraz, etorkizunean, haren produkzio-ahalmena handiagoa izango da.

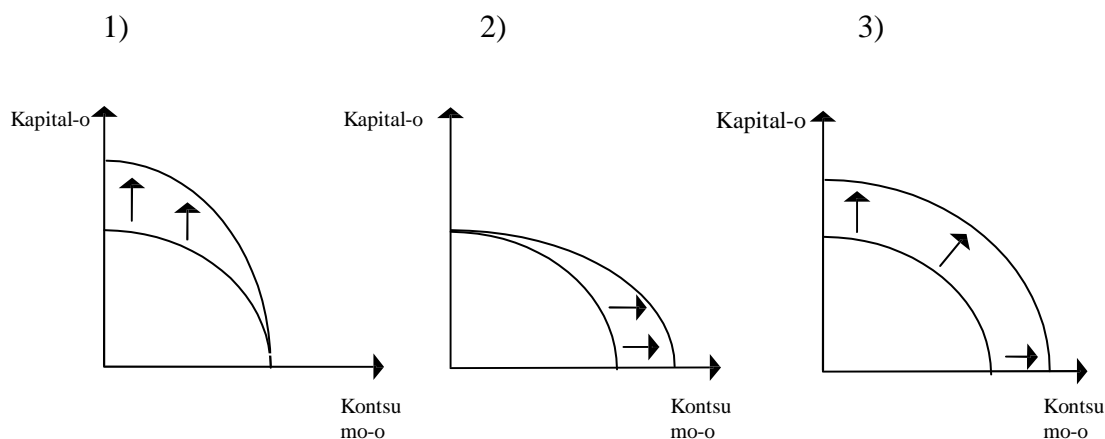
d. Teknologia hobetzea

Aurreko adibidearen ildotik, suposatuko dugu ekonomian bi ondasun bakarrik ekoizten direla: kontsumo- eta kapital-ondasunak. Teknologia-hobekuntza ondasun baten ekoizpenean gerta daiteke, edo, ekonomia osoari eragiten badio, posible da bi sektoreetan eragina izatea ere. Hortaz, 3 kasu egon daitezke:

- 1.- Kapital-ondasunak ekoizteko teknologia hobetzea
- 2.- Kontsumo-ondasunak ekoizteko teknologia hobetzea
- 3.- Kapital- eta kontsumo-ondasunak ekoizteko teknologia hobetzea

Honako hiru grafiko hauek hiru aukerak islatzen dituzte:

1.10. grafikoa. Teknologia-hobekuntza eta EAM

Kapital-ondasunak ekoizteko teknologia hobetzen bada eta kontsumo-ondasunena mantendu (1. kasua), EAM eskuinerantz eta gorantz mugituko da eta gure produkzio-ahalmena handiagoa izango da kasu batean izan ezik, baliabide guztiak kontsumo-ondasunak ekoiztera bideratzen direnean; kasu horretan, kapitalaren sektorean gertatutako teknologia ez litzatekeelako baliatuko. Hobekuntza kontsumo-ondasunak ekoizteko teknologietan gertatzen bada (2. kasua), EAM eskuinerantz eta gorantz mugituko da kasu batean izan ezik, baliabide guztiak kapital-ondasunak ekoiztera bideratzen direnean. Nahiz eta bi kasu horietan teknologia-hobekuntzak sektore bakar batean gertatu, horrek ez du esan nahi aurrerakuntzak beste sektorean eraginik ez duenik. Izan ere, teknologia-aurrerakuntzaren ondorioz, posible da baliabide gutxiagorekin hasieran lortutako produkzio maila mantentzea eta, beraz, baliabide gehiago aske geratzen dira aurrerakuntza izan ez duen beste sektore horretan erabiltzeko, eta sektore horren produkzio aukerak ere handitu.

Azkenik, hobekuntza bi sektoreetan gertatzea ere posible da, eta, kasu horretan, (3. kasuan) produkzio-aukerak handiagoak dira; baliabideak edozein sektoretara bideratzen direla ere, EAM, leku guztietan, eskuinerantz eta gorantz mugitzen da.

1.3.4. Errendimendu beherakorren legea

Orain arte, EAMk, beti, itxura ahurra izan du, eta hori ez da kasualitatea izan. Oro har, EAM ahurra da, zeren eta, EAMtik mugitzen garen heinean, produktu baten

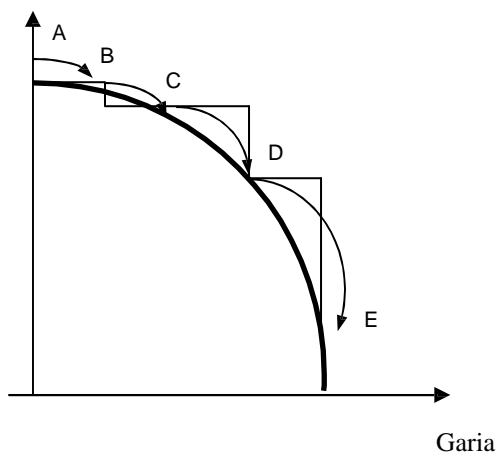
ekoizpena handitzearen aukera-kostua gero eta handiagoa baita (ikus *1.5. grafikoa. EAM eta aukera-kostua*). Errealitate hori **errendimendu beherakorren legeak** azaltzen du.

Errendimendu beherakorren legeak produkzio-faktoreen eta horiekin lortzen den ondasunaren arteko erlazioari egiten dio erreferentzia, eta ez bi ondasunen arteko erlazioari. Lege horren arabera, *ondasun bat ekoizteko erabilitako produkzio-faktore baten kantitatea handitzean, beste faktoreen kantitateak finko mantendurik, lortutako produktu gehigarria gero eta txikiagoa da*. Hau da, ondasun baten ekoizpenean beharrezkoa den produkzio-faktoreak gero eta errendimendu txikiagoa ematen du, eta, beraz, produkzio-faktorea handitzean, gero eta ekoizpen gehigarri txikiagoa lortu ahal izango dugu. Beste era batera esanda: ondasun kantitate gehigarria ekoizteko, proportzionalki, gero eta faktore gehiago behar dugu. Horrek ekoizpen-kostua handitzea eragiten du, eta, beraz, beste ondasuna ez ekoiztearen aukera-kostua gero eta handiagoa izango da.

Adibide baten bitartez azalduko dugu. Demagun gure ekonomian garia eta makineria besterik ez dela ekoizten, eta, biak ekoizteko, lurra eta lana (produkzio-faktoreak) erabiltzen direla. Egin dezagun hasierako egoeran makineria bakarrik ekoizten dela; gero, garia ekoiztea erabaki dugu. Aldaketa horren ondorioz, garia ekoizteko erabiltzen ziren produkzio-faktoreen zati bat garia ekoiztera bideratuko da; hau da, langile eta lur batzuk garia ekoizten jarriko dira. Garia ekoizten hasten diren lehenengo langileak lur emankorrenetan kokatuko dira eta, beraz, haien lanak errendimendu altua izango du. Denborarekin, langile gehiago makineriaren sektoretik gariarenera pasatzen badira, langile berri horiek ez dute lurra aukeratzeko horrenbesteko aukerarik izango, onenak jadanik hartuta daudelako; ondorioz, horien gari-produkzioak ez du hain errendimendu handia izango. Zenbat eta langile gehiago pasatu garia ekoiztera, gero eta zailtasun handiagoak izango dituzte ekoizteko, lur gutxiago eta txarrago izango baitute. Beraz, lan unitate bakoitzak gero eta gari gutxiago ekoiztiko du, eta errendimendu gero eta txikiagoa izango da. Beste era batera esanda, lurrak gero eta errendimendu txikiagoa duenez, gari kantitate gehigarria ekoizteko, gero eta lan-unitate gehiago behar da. Horren ondorioz, gero eta langile gehiagok pasatu behar du makineriaren sektoretik gariarenera, gari-ekoizpena handitzeko, eta, hala, makineria ekoiztearen aukera-kostua gero eta handiagoa izango da.

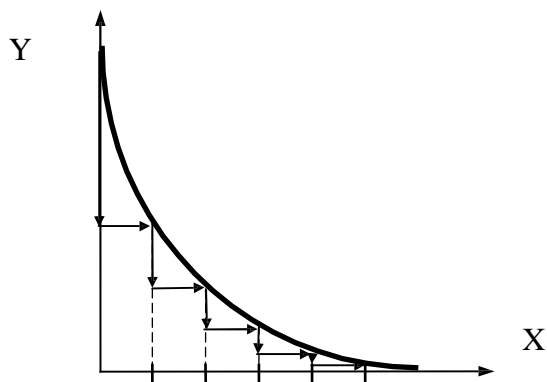
1.10. grafikoa. Errendimendu beherakorrak eta aukera-kostua

Makineria

Errendimendu beherakorren legea maiz agertzen da errealitatean. Egin dezagun, adibidez, lantegi batera langile berriak doazela. Hasieran, errendimendua handituko da, etorritako langileek produkzio maila handitzen baitute, baina, denborarekin, normala da hori jaistea, langile berriek lekurik ez dutelako, makina guztiak jadanik hartuta daudelako eta abar. Baina lege horrek ez du balio unibertsalik; salbuespenak ere badaude. Teknologia batzuekin, posiblea da produkzio maila tasa gorakorrean handitzea, eta, beraz, kasu horietan, errendimendu gorakorra izango genuke eta aukera-kostua, berriz, beherakorra litzateke. Hau da, teknologia horiekin faktore baten kantitatea handitzean, produkzioa proportzio handiagoan emendatuko da eta, beraz, beste ondasuna ez ekoiztearen aukera-kostua gero eta txikiagoa da. Hala, EAMren itxura hau izango da:

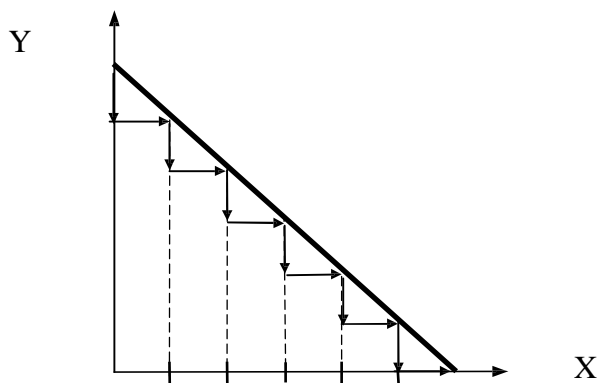
1.11. grafikoa. Errendimendu gorakorrak

Lege horren beste salbuespena *errendimendu konstanteak* dira, eta, horrekin batera, aukera-kostuak ere konstanteak izango dira. Horrek esan nahi du faktore baten

kantitatea handitzen badugu produkzio maila proportzio berean igoko dela beti. Hala, EAMren itxura lineala izango da, grafikoan ikus dezakegunez.

1.12. grafikoa. Errendimendu konstanteak

EAM aztertzerakoan kontuan izan:

- Bi ondasunen arteko erlazioa islatzen du: produkzio-faktoreak eraginkorki erabiltzen direnean, bi ondasun horietatik lor daitekeen ekoizpen maximoa.
- Ekonomiaren produkzio-ahalmena islatzen du, ez produkzio erreala. Ekonomia eraginkorki ari bada, produkzio potentziala eta erreala bera izango dira, baina ekonomiak ez du zertan eraginkorki funtzionatu.
- EAM mugiarazteko 4 iturri nagusi daude: *teknologia-hobekuntzak*, *kapital kantitatearen gorakada*, *langile kopuruaren gehikuntza* eta *natura-baliabideen aurkikuntza*. Iturri bakoitzak ondasun baten ekoizpenean duen eraginaren arabera, EAM era batera edo bestera mugituko da.
- Aukera-kostuak islatzen du, ondasun baten kantitate gehigarriak ekoiztean, beste ondasunaren kantitatea zenbatean murrizten den. Eskuarki, aukera-kostua gero eta handiagoa da errendimendu beherakorren legeagatik, nahiz eta lege honek balio unibertsalik ez izan (salbuespenak *errendimendu gorakorrek* eta *konstanteak* dira)

1.4. Ekonomia-sistemak

Ekonomia-sistemak arazo ekonomikoei aurre egiteko gizarteak antolatzen dituen tresna eta instituzioen multzoak dira. Eskasiaren arazoa edozein gizartetan agertzen da, baliabideak mugatuak direlako eta beharrianak, berriz, mugagabeak. Horrek behartzen du dauden baliabide urriak antolatzera eta era eraginkorrean erabiltzera. Ildo horretatik,

ekonomia-sistemak baliabide urri horiek antolatzeko gizarteak dituen bideak dira. Horregatik, edozein sistemak hiru galderari erantzun behar die: *zer*, *nola* eta *norentzat* ekoitzi.

- **Zer** ekoitzi? Zer ondasun eta zerbitzu ekoitziko ditugu eta zer neurritan? Premia-premiako lehentasunak asetzeko edo bigarren mailakoak? Ondasunak ekoitziko ditugu eta, beraz, industria bultzatu edo zerbitzuak emango ditugu? Orain kontsumi ditzakegun ondasunak ekoitziko ditugu edo makina berrietan egingo dugu inbertsioa?
- **Nola** ekoitzi? Nola antolatuko dugu ekoizpena? Zenbat langilek egingo dute lan? Nork egingo du gauza bat, nork beste hori? Zer teknologia erabiliko dugu? Zer energia-iturri? Norena izango da enpresen jabetza? Pribatua ala publikoa?
- **Norentzat** ekoitzi? Norentzat da ekoitzitakoa? Nork kontsumituko ditu ondasun eta zerbitzuak? Nola banatuko dira? Banaketa bidezkoa izango da ala alde handia egongo da batzuen eta besteen artean?

Ikuspuntu teorikotik, muturreko bi ekonomia-sistema daudela esan dezakegu: merkatu hutseko ekonomiak eta ekonomia zentralizatuak. Baina, errealitatean, bi horien arteko nahasteak daude, herrialdeek, azken finean, ez baitute sistema huts bat. Horregatik, metodologikoki, hiru sistema bereiziko ditugu: merkatu hutseko ekonomiak, ekonomia zentralizatuak eta ekonomia mistoak; bakoitzak bere antolaketa, arauak eta instituzioak ditu.

1.4.1. Merkatu hutseko ekonomiak

Eredu horretan, merkatuak hartzen ditu ekoizpen-erabaki nagusiak: *zer*, *nola* eta *norentzat* ekoitzi. Merkatuan, eskariaren eta eskaintzaren jokoaren bitartez hartzen dira erabaki horiek, gobernuak inolako parte-hartzerik izan gabe. Sistema horri “*laissez faire*” ere baderitzo. “*Laissez faire, laissez passer*”⁵ izen hori frantseseko esaera batetik dator, esaldi horrek merkatu hutsaren ekonomia-sistemaren filosofia laburbiltzen baitu: merkatuari egiten, merkatuari pasatzen utzi behar zaio, inongo trabarik jarri gabe.

⁵ “Utzi egiten, utzi pasatzen”.

Merkatu hutseko ekonomietan, ekonomiari loturiko erabakiak merkatuan hartzen dira. *Zer* ekoitzi eskariaren eta eskaintzaren jokoaren bitartez erabakitzen da. Kontsumitzaileek beren lehentasunak eskarian adierazten dituzte, “diru-boto”⁶ izenekoaren bitartez: ondasun bat eskatu eta erosten dutenean, enpresek badakite ondasun horrek eskaria duela eta, beraz, eskari hori asetzeko ekoitziko dute. Eskaria handia bada, ondasunaren prezioa igoko da eta hori enpresen produkzioa handitzeko pizgarria izango da. Eskaria txikia bada, berriz, salneurriak jaitsi egingo dira; ekoizleek motibazio gutxiago izango dute ondasunak ekoizteko eta eskaintzeko.

Nola ekoitzi enpresen arteko lehiaketaren bidez erabakitzen da. Enpresak ondasunak ahalik eta merkeen eta erakargarrien eskaintzen saiatzen dira, ahalik eta produktu gehien saldu ahal izateko eta, horrela, mozkin handienak ateratzeko. Horretarako, produkzio-metodo eraginkorrenak hautatuko dituzte; hau da, lan-faktore errentagarrienak eta teknologia maila aurreratuena erabiliko dituzte.

Norentzat ekoitzi eskaintzaren bitartez erabakitzen da; hau da, eskaintzarik onena egiten duenarentzat izango da. Gizabanakoen arteko aberastasunaren banaketaren arabera hartuko da erabaki hori, baita produkzio-faktoreen prezioaren arabera ere.

Merkatuan, erabakiak hartzen dira milioika eragileren elkarrekintzen ondorioz, eta eragile bakoitzak bere interesa bilatzen du ekintzak gauzatzean. Kontsumitzaileek ondasunetatik lortzen duten baliagarritasuna ahalik eta handiena izatea nahi dute, eta enpresek mozkin kantitaterik handiena lortu nahi dute. Biek ere merkatuan egiten dute bat; eragile bakoitzak bere interesa bilatzen duenez, horien nahiak batera betetzen dira. Adam Smithek, XVIII. mendeko ekonomialariak, “esku ikusezin”aren metafora erabili zuen azaltzeko eragileen berekoikeriaren eta interes propioaren bitartez hartzen zirela merkatuan erabakiak. Haren hitzetan:

“Guk ez dugu gure janaria harakinaren, garagardogilearen edo okinaren borondate onagatik espero, haiek beren interesei ematen dieten garrantziagatik baizik. Guk ez diogu gizateriari hots egiten, haien interesei baizik eta inoiz ez diegu gure beharrei buruz hitz egiten, haien irabaziei buruz baizik. Esku ikusezin batek bere asmoetan ez zegoen helburu bat bilatzera bultzatzen du (gizakia)... Bere interes propioa

⁶ Erdaraz, “votos monetarios”.

bilatzean, sarritan, gizartearena ere eraginkorki sustatzen du...” (Adam Smith, *Nature and causes of Wealth Nations*, I, II, 17. or.).

Erabakiak merkatuan hartzeko, ekonomia-sistema horretan, baldintza batzuk beharrezkoak dira, merkatuek ondo funtziona dezaten. Berezitasun nabarmenenak honako hauek dira:

- *Produkzio-faktoreen jabetza pribatua*. Legeak jabetza errespetatu behar du.
- *Enpresa-askatasuna*. Norbanakoak askatasun osoa du negozio bat hasteko eta bukatzeko, beti mozkin handienak lortzea helburu duela.
- *Merkatu libre eta konkurrenteak*. Merkatuan sartzeko ez dago inolako trabarik, ez estatuaren aldetik, ezta beste enpresen aldetik ere (merkatuan sartzea librea da). Ondasunen eta zerbitzuen prezioak eskariaren eta eskaintzaren arabera zehazten dira.
- *Kontsumitzailearen subiranotasuna*. Kontsumitzaileak produktuak erosteko eta baliabideak eskaintzeko askatasun osoa du.

1.4.2. Ekonomia planifikatuak

Ekonomia planifikatuetan (edo sistema zentralizatuetan), botere ekonomikoa Estatuaren esku dago, hark gidatzen baitu ekonomiaren funtzionamendua oinarrizko erabakiak hartuz. Zer ekoitzi agintariak edo teknikariak erabakitzen dute, gizarteak dituen lehentasunen arabera eta ez irizpide ekonomikoei jarraituz. *Nola* ekoitzi plangintzaren bitartez erabakitzen da, enpresek urtebeteko edo bost urteko aurreikuspenak eginez. *Norentzat* ekoitzi erabakitzean, errentagarritasuna baino funtzio sozial bat bilatzen da; hau da, gizartearen beharrezkoak asetzea da helburu nagusia.

Sistema horrek, merkatu hutseko ekonomien aldean, berezitasun nabarmenak ditu. Alde batetik, ez dago produkzio-ahalmenen jabetza pribaturik, Estatuak baita jabe bakarra eta hark hartzen baitu erabaki ekonomikoak. Ildo horretatik, enpresek ezin dute porrotik izan, nahiz eta defizitarioak izan, Estatuarenak baitira; enpresen balioa betetzen duten funtzio sozialaren arabera da, eta ez errentagarritasunaren arabera. Bestetik, prezioak eta kantitateak ez dira merkatuan erabakitzen, plangintzaren bitartez baizik; soldata kontrolerako mekanismoak bakarrik dira.

1.4.3. Ekonomia mistoak

Eskuarki, ekonomiak mistoak dira; ikusitako bi muturreko sistemen tarteko puntu batean kokatzen dira. Ekonomia mistoetan, sektore publikoaren eta pribatuaren artean erantzuten diete *zer, nola* eta *norentzat* ekoitzi galderei: erabaki batzuk merkatuan hartuko dira eskariaren eta eskaintzaren bitartez, eta besteak gobernuak hartuko ditu. Normalean, merkatu-ekonomia mistoetan, merkatuan hartzen dira erabaki gehienak, eta Estatuak merkatuan sortzen diren akatsak konpontzeko esku hartzen du. Laugarren gaian xeheago aztertuko dugun bezala, gobernuaren parte-hartzearen arrazoi nagusiak bost dira:

- Errentaren banaketa desorekatua ez izatea, biztanle guztien gutxieneko ongizatea bermatzeko.
- Ondasun publikoak ematea. Ondasun publikoak guztiok behar ditugun horiek dira, baina inor ez dago horien truke ordaintzeko prest, edo behintzat ez balio duten beste. Hortaz, Estatuak ondasun horiek ematen direla bermatzen du.
- Kanpo-eraginik ez izatea. Kanpo-eraginak sortzen dira ekonomia-eragile batek ondasun bat ekoiztean edo kontsumitzean beste ekonomia-eragile batzuetan eragina duenean eta horiek ordaintzen ez dituenen. Kasu horretan, Estatuak neurriak hartzen ditu ekonomia-eragileek kanpo-eragin horiek ordain edo kobra ditzaten.
- Ekonomia-eragileen boterea desorekatua ez izatea. Ekonomia-eragile batek besteak baino askoz ere botere handiagoa duenean, besteei gauzak inposatzeko ahalmena du, eta horrek merkatuaren funtzionamendu okerra eragiten du. Adibidez, enpresa bakar batek merkatua menderatzen badu⁷, beste eragileei bere nahiak inposatzeko ahalmena izan dezake, eta, beraz, erabakiak ez dira hartuko eskariaren eta eskaintzaren jokoaren bitartez. Hori gerta ez dadin, gobernuak hainbat tresna ditu; hala nola, gehieneko prezio bat jartzea, monopolioari zerga jartzea edo monopoliozko enpresa hori publiko egitea.

⁷ Monopolio deritzo egoera horri.

- Merkatuaren ezinegona eta krisiak zuzentzea. Merkatuak ezegonkorak dira eta, noizbehinka, krisi gogorak jasaten dituzte. Hori gerta ez dadin, Estatuak hainbat politika ekonomiko ditu.

